

فن تلخیص کتاب

نوشته: عادل یغما

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

۳۵ ریال

فن تلخیص کتاب

برای گروه سنی «هـ»

نوشتهٔ عادل یغما

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان،
برای گروههای سنی زیر کتاب منتشر می کند:

گروه الف: سالهای قبل از دبستان

گروه ب: سالهای آغاز دبستان (کلاسهای اول، دوم و سوم،)

گروه ج: سالهای پایان دبستان (کلاسهای چهارم و پنجم.)

گروه د: دوره راهنمایی.

گروه ه: گروه عمومی (از سال اول دبیرستان به بعد.)

کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

تهران . خیابان استاد مطهری . خیابان جم . شماره ۳۷

چاپ اول، مهر ۱۳۶۱

تیراژ ۲۰۰۰۰ نسخه

کلیه حقوق محفوظ است.

تلفن مرکز پخش ۸۲۶۳۲۸

شماره دیویش: ۸۰۸/۰۶۶

ی غ

* فهرست مطالب:

مقدمه

عنوان اول: مفهوم، هدف و انواع تلخیص:

۱. مفهوم و معنای تلخیص
۲. هدف از تلخیص
۳. انواع تلخیص و هدف هر کدام

عنوان دوم: ضرورت و فایده تلخیص:

۱. فایده تلخیص تفصیلی
۲. فایده تلخیص ارجاعی یا انگیزه‌ای
۳. فایده تلخیص آزاد یا شخصی
۴. فایده تلخیص فهرستی
۵. فایده تلخیص موضوعی
۶. فایده تلخیص علمی یا نظری
۷. فایده تلخیص نموداری

عنوان سوم: اصول و مهارت‌های تلخیص:

الف. اصول:

۱. تعیین هدف تلخیص
۲. حفظ انسجام و وحدت مطالب
۳. واضح بودن پیام و هدف داستان
۴. مطلوب بودن بیان و رعایت ساده‌نویسی در داستان
۵. حفظ امانت و صداقت در نقل داستان
۶. رعایت ایجاز و اختصار در تلخیص
- ب. مهارت‌های تلخیص:

۱. تعیین مشخصات ظاهری کتاب
۲. تعیین موضوع و شخصیت‌های داستان
۳. تعیین فرازهای داستان

۴. پیوند فرازاها

۵. پیراستن حواشی داستان

۶. تعیین انگیزه یا انگیزه‌های مطالعه (ارجاع)

۷. بیان نتیجه یا سرنوشت داستان

عنوان چهارم: روش و مراحل عملی تلخیص:

۱. تعیین هدف تلخیص

۲. تعیین پیام و هدف داستان

۳. ذکر مشخصات ظاهری کتاب

۴. معرفی موضوع و شخصیت‌های داستان

۵. تعیین فرازاها و قسمت‌های اصلی داستان

۶. تنظیم فرازاها و قسمت‌های اصلی داستان

۷. بررسی و تأیید فرازاها

۸. تعیین انگیزه ارجاعی یا انگیزه مطالعه

۹. یادداشت نتیجه داستان

۱۰. پیوند فرازاها و پیراستن حواشی و اضافات

۱۱. ویرایش نهائی

۱۲. پاک‌نویس و ارائه

عنوان پنجم: نمونه‌های تلخیص انگیزه‌ای:

الف. نمونه‌های تلخیص چند داستان

۱. موش شهری و موش صحرائی: ترجمه و نگارش م. کیمیا،

انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۲. جوجه تیغی زرنگ: بابا مهربان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

۳. احمد باید بپرسد: حمید گروگان، انتشارات کانون پرورش

فکری کودکان و نوجوانان.

۴. سلام ای ستاره‌ها: فرهاد طوسی، انتشارات کانون پرورش

فکری کودکان و نوجوانان.

ب. نمونه‌های تلخیص چند مقاله

۱. پول و بچه‌ها: ترجمه ر. تقوی، مجله مکتب مام.

۲. رغبت مطالعه در کودکان، نوشته: ؟ مجله پیوند، اسفند ۱۳۶۰،

شماره ۲۹، ص ۱۸-۲۱.

۳- پرورش ایمان در کودکان ونوجوانان، نوشته حبیب فصحت،

مجله پیوند، اسفند ۱۳۶۰، شماره ۲۹، ص ۳۶-۳۷.

عنوان ششم: خلاصه مطالب گفته شده وچک لیست.

به نام خدا

به تجربه ثابت شده است که مطالعه کتابهای آزاد و غیردرسی نقش مهمی در بالابردن بینش و آگاهی دانش آموزان دارد. معلمان و مسئولین کتابخانه‌های مدارس بیش از هر کسی در معرفی کتاب خوب مورد سؤال قرار می‌گیرند. در این میان مسئولین کتابخانه‌ها به علت ماهیت کارشان بیشترین مسئولیت را برعهده دارند و در اجرای این امر مهم همواره با دو اشکال عمده روبرو هستند:

۱. هر قدر مسئولین کتابخانه‌ها در انتخاب کتاب دقت کنند، باز هم مطالعه هر کتاب را به همه دانش آموزان نمی‌توان توصیه نمود، زیرا دانش آموزان از لحاظ ذوق و علاقه، میزان دانش و اطلاعات و قدرت درک مطالب با هم یکی نیستند؛ و از طرفی موضوع و پیام کتاب با ویژگیهای سنی و محیط زندگی دانش آموزان باید متناسب داشته باشد.

۲. مسئولین کتابخانه‌ها و یا هر کس دیگری به ندرت قادر هستند اطلاعات خود را در مورد کلیه کتبی که مطالعه کرده‌اند، برای همیشه در حافظه خود نگهدارند و در مواقع لزوم از آن بهره‌مند شوند. همچنین تماس مستقیم با کلیه دانش آموزان و شناخت و ویژگیهای هریک از آنان سخت مشکل است. بنابراین، باید کاری کرد؛ کاری اصولی و ثمربخش که هم کتب خوب و سودمند معرفی شوند و هم دانش آموزان بر اساس ذوق و سلیقه خود کتاب مورد علاقه‌شان را از میان کتب موجود در کتابخانه مدرسه انتخاب نمایند. امید است روشهایی که در این نوشته پیشنهاد می‌گردد — روش تلخیص و روش پرسشنامه — بتواند راهگشا و قدم مفیدی برای رفع این مشکل باشد.

فن تلخیص کتاب

در این مقاله نحوه تلخیص یک کتاب یا نوشته ای را تحت چهار عنوان به شرح زیر ملاحظه خواهید کرد:

عنوان اول: مفهوم، هدف و انواع تلخیص.

عنوان دوم: ضرورت و فایده تلخیص.

عنوان سوم: اصول و مهارت های تلخیص.

عنوان چهارم: روش و مراحل عملی تلخیص.

عنوان اول: مفهوم، هدف و انواع تلخیص

۱. مفهوم و معنای تلخیص

تلخیص یعنی خلاصه کردن، و منظور از تلخیص یک کتاب یا نوشته ای بیان اصل مطلب در کوتاه ترین شکل خود می باشد. به عبارت دیگر، تلخیص تهیه و تنظیم نوشته ای است که از طریق پیراستن نکات و قسمتهای غیرضروری یک کتاب یا مقاله ای بدست می آید؛ به گونه ای که به اصل مطالب، هدف و پیام خدشه ای وارد نشود. بنابراین تلخیص، خود یک نوع فن است و دارای روش و ترتیب خاصی است. از آنجا که هرفنی شامل مهارتهایی است، پس با کسب مهارتهای تلخیص می توان آنرا به خوبی فرا گرفت.

۲. هدف از تلخیص

پیش از اقدام به تلخیص، نخست باید هدف و مقصود خود را از تلخیص مشخص و معین کنیم. تعیین هدف همواره تلخیص کننده را یاری می کند تا از یک خط مشی معین و روشنی پیروی کند. خوشبختانه هدف از تلخیص کتاب در ارتباط با کار مسئولین

کتابخانه‌های مدارس، واضح و معین می‌باشد. در زیر، انواع تلخیص و هدف هر کدام مشخص شده است. مسئولین کتابخانه‌ها می‌توانند یکی از انواع تلخیص و یا برخی از آنها را انتخاب کنند و بر اساس هدف تعیین شده خلاصه کتب مورد نظر را تهیه نمایند.

۳. انواع تلخیص و هدف هر کدام

۱. تلخیص تفصیلی: تهیه خلاصه کتب مهم و پر حجم، به منظور ایجاد امکان مطالعه برای عموم.

با خواندن این نوع تلخیص، خواننده دیگر نیاز ندارد به کتاب اصلی مراجعه نماید.

۲. تلخیص ارجاعی یا انگیزه‌ای: تهیه خلاصه کتب کم حجم و مقالات مفید، به منظور ایجاد انگیزه در خواننده جهت مراجعه به کتاب اصلی و مطالعه آن.

۳. تلخیص آزاد: تهیه خلاصه نکات مهم یک کتاب بدون توجه به رعایت انسجام و وحدت مطالب، به منظور معرفی کتاب و نکات مهم آن به خوانندگان.

۴. تلخیص فهرستی: تهیه خلاصه مطالب کتاب به شکل فهرست تفصیلی، به منظور معرفی کتاب و کلیه موضوعاتی که در آن مورد بحث قرار گرفته است.

۵. تلخیص موضوعی: تهیه فهرست کلی کتاب بدون ذکر اجزاء موضوعات بحث شده در آن، به منظور آشنایی و آگاهی از موضوعات کلی کتاب.

۶. تلخیص علمی: تهیه خلاصه کتاب به صورت بیان نتیجه و مقصود نویسنده، به منظور استخراج پیام، اصول، قواعد، و مفاهیم خاص.

۷. تلخیص نموداری: تلخیص محتوای کتب علمی و غیر علمی و گزارشات تحقیقی و غیره به صورت نمودار، طرح، نقشه یا تصویر به منظور

نشان دادن حقایق علمی، فنی، اطلاعات آماری و یا ارائه وضع موجود جهت مقایسه، بررسی کمبودها، پیشرفتها و غیره...

عنوان دوم: فایده تلخیص

ضرورت و فایده تلخیص را درباره هر یک از انواع تلخیص، جداگانه به شرح زیر مورد بررسی قرار می دهیم.

۱. فایده تلخیص تفصیلی

کتب مهم و مفید، فراوان است؛ دانشمندان و نویسندگان سالها تحقیق نموده و زحمت کشیده اند تا این نوع کتابها را به رشته تحریر درآورده اند. البته دامنه علوم و آثار مهم آنچنان گسترده است که امکان تهیه و مطالعه همه آنها — چه از نظر فرصت و چه از نظر مالی — برای همگان مقدور و میسر نیست؛ بدین جهت، عده ای متخصص دست به ابتکار تلخیص کتب مهم و پر حجم می زنند و آنها را جهت استفاده علاقمندان؛ مختصر ساده و قابل مطالعه می سازند. بدین ترتیب، هم خواسته خوانندگان تأمین می شود و هم نوشته اصلی با حفظ امانت بین مردم منتشر می گردد. این نوع تلخیص بیشتر به منظور نشر علوم انسانی، فلسفه و کتب مهم ادبی در جهان معمول است.

۲. فایده تلخیص ارجاعی یا انگیزه ای.

فایده این نوع تلخیص در این است که خواننده را با مزایای کتاب و مقاله و نکات مهم و اصلی آنها آشنا می سازد، بدون اینکه انسجام مطالب بهم بخورد. در این صورت خواننده ممکن است در مدت کوتاهی چندین مطلب تلخیص شده را مطالعه کند و کتاب یا مقاله مورد نظر خود را از میان آنها انتخاب نماید. در حقیقت، این نوع تلخیص از وظایف مهم مسئولین کتابخانه ها است، زیرا آنها با تهیه این نوع تلخیص می توانند دانش آموزان را براحتی در انتخاب کتاب مورد نیاز خود

راهنمایی و ارشاد نمایند. به علت اهمیت این نوع تلخیص در کار مسئولین کتابخانه‌ها، در صفحات بعد به طور کامل در مورد روش تلخیص کتب داستانی بحث خواهیم کرد.

۳. فایده تلخیص آزاد یا شخصی

این نوع تلخیص در حقیقت یادداشتهای متفرقه خواننده است و بیشتر براساس ذوق و سلیقه و نیاز شخصی تهیه می گردد. بهتر است در این نوع تلخیص و در تهیه این نوع یادداشتهای، نظم و ترتیب خاصی بکار رود تا برای همگان مفید باشد. مثلاً رعایت طبقه بندی موضوعات و ذکر منابع می تواند نظم خاصی به آن بدهد.

۴. فایده تلخیص فهرستی

این نوع تلخیص بیشتر در معرفی عنوانها و موضوعات مورد بحث در کتاب بکار می رود تا تلخیص محتوای کتاب. عده زیادی از علاقمندان به مطالعه مایلند بدانند که کتاب در باره چه موضوعاتی بحث می کند. در این صورت بهتر است فهرست تفصیلی از آن کتاب تهیه شود. فایده این نوع تلخیص، آگاه کردن خواننده از منابع و مآخذ مورد نیاز در باره موضوع دلخواه اوست. نویسندگان فهرست تفصیلی را در اول یا آخر کتاب خود قرار می دهند و مسئولین کتابخانه ها نیز در تهیه فیشهای مربوط به معرفی کتاب می توانند از آن فهرستها استفاده فراوان ببرند.

۵. فایده تلخیص موضوعی

تهیه فهرست کلی است، یعنی ذکر عنوانهای کلی یک کتاب و حذف گفتارهای ریز هر یک از عنوانهای کلی که در یک فصل نوشته می شود. مثلاً کتاب علوم سال اول راهنمایی دارای ده عنوان در ده بخش و هر بخش خود به تناسب از چند گفتار تشکیل شده است. وقتی فهرست کلی تهیه می کنیم کافی است فقط به عنوانهای اصلی ده بخش اشاره کنیم و از گفتارهای ریز صرف نظر نماییم. این نوع تلخیص بیشتر مورد

استفاده کسانی قرار می گیرد که به کسب اطلاعات علمی و اجتماعی در باره موضوعی خاص علاقه مندند. پژوهشگران و محققان، غالباً به تحقیق پیرامون جزئیات یک موضوع محدود و مشخص می پردازند، زیرا تحقیق خوب آن است که موضوع مورد مطالعه محدود باشد، ولی تمام جزئیات آن به دقت بررسی شود.

۶. فایده تلخیص علمی یا نظری

هدف اصلی این نوع تلخیص استخراج پیام، اصول و یا نظرات جدید مؤلف می باشد؛ و فایده آن آگاهی خوانندگان از پیام، نظرات، قواعد، قوانین و پژوهشهای جدید علمی و فنی و فرهنگی است. گرچه فایده این نوع تلخیص کمتر از سایر انواع آن نمی باشد، ولی متأسفانه هنوز چندان معمول نشده است. این نوع تلخیص بیشتر کتب علمی و نظری را در بر می گیرد. بعضی از مؤلفان آگاه و باتجربه این نوع تلخیص را در آخر هر فصل کتاب خود بکار می برند. عده ای هم آن را مخلوط با خلاصه فصل کتاب می نویسند، ولی اکثر معلمان پس از بیان خلاصه درس خود، نتیجه درس و منظور از تدریس آن موضوع را نیز یادآوری می کنند. مثلاً بیان اصل قضیه فیثاغورث فرق دارد با تلخیص شرح قضیه فیثاغورث و یا نان بدست آمدن از گندم با تلخیص شرح آن یکی نیست.

۷. فایده تلخیص نموداری

در این نوع تلخیص کلمات حداقل دخالت را در بیان موضوع دارند و در تهیه آن بیشتر از تصاویر یا انواع نمودارهای معمول استفاده می شود. تلخیص علوم تجربی، آماری، اقتصادی و نوشته هایی که مطالب آن امکان نمودار شدن، انشعاب پذیری و نیز قابلیت مقایسه یا ارتباط داشته باشد، آسان تر انجام می گیرد. این نوع تلخیص در تدریس، سخنرانیهای علمی و آموزشی و کارهای تحقیقی بیشتر قابل استفاده است. به کمک این نوع تلخیص، خواننده در حداقل زمان و به سادگی به

همه مطالب ارائه شده اشراف پیدا می کند. فایده دیگر آن فراخوانی و یادآوری مطالب قبلی است؛ بدین معنی که با یک نگاه به نمودار یا جدول، اکثر مطالب خوانده شده به یاد خواننده می آید. فایده سوم آن حفظ خط مشی معینی در ارائه کارهای علمی و آموزشی است، زیرا نقطه آغاز و پایان نمودار در برابر چشم سخنران یا معلم قرار دارد. بنابراین، دانش آموزان و دانشجویان در حفظ و تسلط به مطالب درسی، و معلمان نیز به منظور ارائه بهتر مطالب درسی در کلاس و تسلط کامل به مراحل و ترتیب تدریس و کنترل زمان موردنیاز از آن بهره فراوان می برند.

عنوان سوم: اصول و مهارت‌های تلخیص

الف. اصول تلخیص

اصولی که در اجرای تلخیص لازم است رعایت شود، عبارتند از:

۱. تعیین هدف تلخیص
  ۲. حفظ انسجام و وحدت مطالب
  ۳. واضح بودن پیام و هدف داستان
  ۴. مطلوب بودن بیان و رعایت ساده نویسی در داستان
  ۵. حفظ امانت و صداقت در نقل داستان
  ۶. رعایت ایجاز و اختصار در تلخیص
- اینک به اختصار، هر یک از اصول مذکور را توضیح می دهیم:
۱. تعیین هدف تلخیص

در رابطه با کار مسئولین کتابخانه‌های مدارس، تلخیصی که در اینجا مورد نظر ماست، نوع دوم از انواع تلخیص می باشد. به عبارت دیگر، فن تلخیص را فعلاً در مورد تهیه خلاصه کتب کم حجم یا یک مقاله به طوری که وحدت و انسجام مطالب همچنان حفظ شود، شرح خواهیم داد و در این مورد هم به تلخیص کتب داستانی برای کودکان و

نوجوانان اکتفا خواهیم کرد. (تلخیص انگیزه‌ای)

همچنانکه قبلاً گفته شد، منظور تلخیص کننده — مخصوصاً مسئول کتابخانه — از نوع دوم تلخیص این است که کتاب یا نوشته‌ای را آنچنان خلاصه کند که خواننده را به مطالعه اصل کتاب تشویق نماید. این نوع تلخیص از دیگر انواع آن ظریف‌تر است، زیرا به هنر و مهارت خاصی نیاز دارد. اگر مسئول کتابخانه منظور اصلی از این نوع تلخیص را فراموش نماید و کتاب را طوری تلخیص کند که نیازی به مراجعه بدان نباشد، در این صورت، نه تنها خدمتی انجام نداده است، بلکه موجب دوری دانش‌آموز از مطالعه کتاب نیز می‌شود. بنابراین، هنر و مهارت مسئولین کتابخانه‌ها وقتی جالب است که تلخیص آنها بتواند هر چه بیشتر دانش‌آموز را به سوی مطالعه کتاب اصلی سوق دهد. بدینگونه می‌توان انگیزه‌ای در دانش‌آموز ایجاد کرد که با علاقه و رغبت بیشتری کتاب را مطالعه کند و از خواندن آن خوشحال شود.

۲. حفظ انسجام و وحدت مطالب

به منظور روشن شدن مفهوم اختصار و وحدت مطالب در تلخیص انگیزه‌ای، اینک به ذکر مثالی می‌پردازیم:

از عکاسی می‌خواهید که یک قطعه عکس 12×8 از شما بگیرد. بعد، سفارش می‌دهید که از همان عکس شش قطعه 6×4 نیز تهیه کند. به طوری که ملاحظه می‌کنید، عکس همان است، ولی عکاس نمونه کوچکتری از آن را تهیه خواهد کرد. منظور این است که کلیه خصوصیات عکس بزرگ در عکس کوچک هم وجود دارد، با این تفاوت که مقیاس آن کوچکتر شده است. همین طور است مثلث‌های متشابه که خصوصیات مثلث بزرگ در مثلث کوچک نیز وجود دارد. بنابراین، تلخیص یا فشردن مطالب داستان از طریق حفظ وحدت مطالب، کوتاه کردن فاصله حوادث، روشن تر نمودن قسمت‌های اصلی

داستان، پیراستن نکات توصیفی، و مطالب غیرضروری امکان‌پذیر است.

۳. واضح بودن پیام و هدف داستان

تلخیص‌کننده باید دقیقاً به کل داستان اشراف داشته مقصود و منظور نویسنده را خود درک کند، تا بتواند پیام نویسنده را به خواننده انتقال دهد. چون نویسنده از طریق تنظیم و ترکیب قالب داستان پیام خود را به گوش خواننده می‌رساند؛ بنابراین، تلخیص‌کننده باید هدف و پیام نویسنده را از لابلای قالب و محتوای داستان بیرون بکشد و در تلخیص خود آن را روشن‌تر بیان کند.

۴. مطلوب بودن بیان و رعایت ساده‌نویسی در داستان

زبان داستان باید روشن، شیوا و مطلوب باشد. بیان داستان باید طوری باشد که از یک طرف نکات و ظرافت‌های ادبی رعایت شود، و از طرف دیگر متناسب با دانش و معلومات و اطلاعات گروه‌های سنی دانش‌آموزان باشد. در هر حال، ساده‌نویسی برای کودکان و نوجوانان اصل مهمی است.

۵. حفظ امانت و صداقت در نقل داستان

داستان باید همان‌طور بیان شود که مؤلف نوشته است. دخل و تصرف و اظهار نظر و تغییر قسمتهای اصلی داستان هرگز جایز نیست.

۶. رعایت ایجاز و اختصار در تلخیص

در این مورد قبلاً توضیح کافی داده‌ایم، اینک مثالی برای روشن شدن مطلب ذکر می‌کنیم. فرض کنید به کسی می‌خواهید آدرس جایی را بدهید، چگونه این کار را انجام می‌دهید؟ آیا بیشتر به نشانه‌های اصلی می‌پردازید یا به جزئیات و حواشی؟ تلخیص هم به این چنین مهارت و سادگی نیاز دارد، و هر قدر از حواشی و موضوعات اضافی و جنبی کاسته شود، خط سیر داستان و پیام نویسنده مشخص‌تر خواهد بود.

ب. مهارت‌های تلخیص

مهارت‌های تلخیص که آگاهی از آنها ضرورت دارد، عبارتند از:

۱. تعیین مشخصات ظاهری کتاب
  ۲. تعیین موضوع و شخصیت‌های داستان.
  ۳. تعیین فرازهای داستان
  ۴. پیوند فرازاها
  ۵. پیراستن حواشی داستان
  ۶. تعیین انگیزه یا انگیزه‌های مطالعه
  ۷. بیان نتیجه یا سرنوشت داستان
- اینک به شرح هر کدام از مهارت‌های مزبور می‌پردازیم:
۱. تعیین مشخصات ظاهری کتاب.

در تلخیص هر کتاب اولین گام، معرفی مشخصات ظاهری به شرح زیر است:

الف. ذکر نام کتاب.

ب. ذکر نام و نام خانوادگی نویسنده، و اگر کتاب ترجمه شده است، ذکر نام مترجم ضروری است.

ج. نام مؤسسه‌ای که کتاب را منتشر کرده است؛ البته با قید سال انتشار و نام شهری که کتاب در آنجا انتشار یافته است.

د. ذکر تعداد صفحات و دفعات چاپ کتاب.

هـ. گذاشتن ویرگول بین هریک از مطالب بالا.

مثلاً اگر هدف، خلاصه‌کتابی به نام «سادا کو و هزار مرغ ماهیخوار کاغذی» باشد، معرفی مشخصات ظاهری کتاب چنین خواهد بود: سادا کو و هزار مرغ ماهیخوار کاغذی، الینور کوئر، ترجمه‌مریم پیشگاه، از انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۵۹، چاپ اول، ۶۲ ص.

۲. تعیین موضوع و شخصیت های داستان.

منظور از معرفی موضوع داستان این است که خواننده بداند داستان در باره کیست و راجع به چه چیز بحث می کند. بارها دیده شده که کتاب یا فیلمی مثلاً به نام جنگ بین الملل اول معرفی شده، ولی موضوع آن تبلیغات مرامی بوده است. در کتابها و فیلمهای سیاسی و تبلیغاتی بیشتر از این روش استفاده می شود. بنابراین، لازم است خواننده از موضوع داستان مطلع شود تا نام کتاب او را اغفال نکند.

۳. تعیین فرازهای داستان: حوادث و اتفاقات مهمی که چون زنجیر پشت سر هم قرار گرفته داستان را بوجود می آورد.

تعیین این حوادث و استخراج مناسب آنها اهمیت بسزایی در تلخیص دارد؛ و در حقیقت، این حوادث و اتفاقات است که قالب و نمای کلی داستان را تشکیل می دهد. بنابراین، تنها حوادث و اتفاقاتی قابل حذف هستند که به حلقه زنجیر داستان صدمه ای نزنند. مثال عکاس را به خاطر بیاورید، آیا او می تواند قسمتی از چهره شما را حذف نماید؟ در باره چگونگی تعیین قسمتهای اصلی داستان در قسمت مراحل و روش عملی تلخیص بحث خواهیم کرد.

۴. پیوند فرازها

در حقیقت، تلخیص کننده در این مورد خود داستان را از نو می سازد؛ اما در مقیاس کوچکتر و با حفظ امانت. بنابراین، تلخیص کننده نه تنها خود باید دارای ذوق و قلم باشد، بلکه باید از هنر تلخیص و مهارت پیوند دادن مطالب نیز آگاهی کامل داشته باشد تا کار او درخشان و با موفقیت توأم باشد.

۵. پیراستن حواشی داستان

به بند شماره ۶ از اصول تلخیص مراجعه شود.

۶. تعیین انگیزه یا انگیزه های مطالعه

به فایده تلخیص انگیزه ای مراجعه شود.

۷. بیان نتیجه یا سرنوشت داستان

این قسمت از تلخیص آنچنان باید با مهارت و ظرافت انجام گیرد که خود، انگیزه شود تا خواننده به کتاب اصلی مراجعه نماید. بنابراین، پایان داستان باید محکم و مستدل باشد تا بیشترین تأثیر را در خواننده بگذارد. از طرف دیگر، تلخیص باید پایانی طبیعی و عادی داشته باشد و ارتباط مطالب یکباره قطع نگردد.

عنوان چهارم: روش و مراحل عملی تلخیص

روش و مراحل عملی تلخیص (نوع اول)

۱. تعیین هدف تلخیص
  ۲. تعیین پیام داستان
  ۳. ذکر مشخصات ظاهری کتاب
  ۴. معرفی موضوع و شخصیت های داستان
  ۵. تعیین فرازاها و قسمت های اصلی داستان
  ۶. تنظیم فرازاها و قسمت های اصلی داستان
  ۷. بررسی و تأیید فرازاها
  ۸. تعیین انگیزه ارجاعی یا انگیزه مطالعه
  ۹. یادداشت نتیجه داستان
  ۱۰. پیوند فرازاها و پیراستن حواشی و اضافات
  ۱۱. پیرایش نهائی
  ۱۲. پاکنویس و ارائه
- روش و مراحل عملی تلخیص (نوع دوم)
- نه مرحله نوع اول فن تلخیص را به شرح فوق انجام دهید؛ آنگاه، مراحل زیر را به ترتیب اجرا کنید:

۱. ضبط صوت کوچکی تهیه کرده و آن را جهت ضبط آماده کنید.

۲. خلاصه داستان را به ترتیب جریان حوادث، که قبلاً آماده کرده اید، شفاهاً بیان کنید و گفتار خود را ضبط نمایید.

۳. نوار را گوش دهید.

۴. مطالب اضافی یا نکات فراموش شده را روی کاغذ یادداشت کنید.

۵. اگر نکات مزبور جزئی است، داستان را روی کاغذ پیاده کنید و نواقص جزئی را هنگام نوشتن از بین ببرید.

۶. نوشته خود را یکبار بخوانید و در صورت رضایت آن را پاکنویس کنید.

گرچه تلخیص داستان به طرق فوق ظاهراً به اندکی وقت و دقت نیاز دارد، ولی پس از تمرین و تلخیص چند کتاب به زودی قادر خواهید بود کلیه مراحل فوق را در دو یا سه مرحله انجام دهید. همچنین امکان دارد در اثر کسب مهارت و تمرین زیاد، با یک بار خواندن داستان، خلاصه آنرا به راحتی تهیه نمایید.

عنوان پنجم: نمونه های تلخیص انگیزه ای

الف. نمونه های تلخیص چند داستان

(شماره یک تا پنج قسمت های اصلی داستان است که از متن داستان استخراج و از نوبهم پیوند داده شده است.)

۱. موش شهری و موش صحرائی، ترجمه و نگارش م. کیمیا، انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران ۱۳۵۸، ۱۵ صفحه.

موش صحرائی در خانه خود به راحتی زندگی می کرد. از روزی که موش شهری وارد خانه او شد، آرامش او بهم خورد؛ زیرا مهمانش

مرتب از خانه کوچک، از غذاهای محلی، و از زندگی روستایی او ایراد می گرفت از طرفی از زیباییهای شهر، از غذاهای رنگین، و از خانه بزرگ خود تعریف می کرد. آنقدر از این حرفها زد تا اینکه موش صحرایی را راضی کرد که باهم به شهر بروند. هیا تاریک شده بود که وارد خانه موش شهری شدند. خانه ای بود بزرگ و زیبا، و همه جور غذا روی میز آماده. از خوشحالی پریدند روی غذاها. تازه شروع به خوردن کرده بودند که کسی وارد اطاق شد. از ترس خود را زیر میز پنهان کردند و چون او رفت، دوباره به غذا حمله بردند. ناگهان، دوسگ پارس کنان وارد اطاق شدند. موش ها وحشت زده پریدند بالای کمد، و از ترس مثل بید به خود می لرزیدند. هنوز چند دقیقه ای از رفتن سگها نگذشته بود که گر به ای سیاه و بزرگ پرید روی میز و مشغول خوردن غذا شد. موش صحرایی نزدیک بود سخته کند. هردو پا به فرار گذاشتند و در سوراخی پنهان شدند. موش صحرایی درحالی که از ترس به خود می لرزید، گفت: ای موش شهری درست است که خانه تو زیباست و غذاهای خوشمزه ای در آن پیدا می شود، ولی خانه من چیزی دارد که در خانه تو یافت نمی شود. این حرف مهم را گفت و روانه خانه خود شد.

۲. جوجه تیغی زرنگ، بابامهربان، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ... سال...، ۴۰ صفحه.

جوجه تیغی کوچولو، از ضعف و بدبختی خود و سایر جوجه تیغی ها که هر آن طعمه غذای حیوانات دیگر می شدند، غم می خورد؛ ولی همیشه در این فکر بود که باید چاره این مشکل را پیدا کند، زیرا او ایمان داشت که خداوند برای ادامه زندگی موجودات به هر کدام استعداد و وسیله ای داده است. پس جوجه تیغی ها باید فکر کنند و این نعمت خدادادی را در وجود خود کشف نمایند و از آن برای حفظ

حیات خود استفاده کنند. او فکرها کرد، تلاش‌ها کرد، نقشه‌ها کشید، عده‌ای از دوستانش را در این راه از دست داد، چندین بار جانش به خطر افتاد، و نیز با مخالفت و سرزنش هموعان خود روبرو گردید؛ ولی هرگز از پای ننشست تا اینکه این راز را کشف کرد. آنگاه شکر خدای را بجای آورد، زیرا توانسته بود خدمت بزرگی به هموعان خود بکند.

۳. احمد باید پرسد، حمید گروگان، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران ۱۳۶۰، چاپ اول.

احمد شش سال دارد. خیلی چیزها را نمی‌داند. هرکاری می‌کند، بزرگ‌ترها می‌گویند: «احمد نکن.»، اما او نمی‌داند چرا؟ می‌گویند: «احمد شیطانی نکن، اذیت نکن.»، اما احمد نمی‌داند «شیطانی» چیست، و «اذیت» چه معنی دارد؟ احمد خیلی دلش می‌خواهد معنی این چیزها را بفهمد. راستی احمد برای دانستن معنی این چیزها چه کار باید بکند؟

۴. سلام، ای ستاره‌ها، فرهاد طوسی، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان، تهران ۱۳۵۸، چاپ اول، ۲۲ صفحه.

سنگ‌ها هنوز در خواب بودند که ناگهان صدایی بلند شد. نگاه کنید! نگاه کنید! تکه‌ای از خورشید بر زمین افتاده است. سنگ‌ها از خواب برخاستند و کم‌کم دور تکه خورشید حلقه زدند. تکه خورشید به آنها سلام کرد. سنگ بزرگ جواب سلام او را داد و گفت: «تو چقدر درخشانی! اسم تو چیست و از کجا می‌آیی؟» تکه خورشید گفت: «اسم من الماس است و از زیر زمین می‌آیم». سنگ بزرگ گفت: «از زیر زمین، باور نکردنی است؟» الماس گفت: «اگر باور نمی‌کنید، امشب می‌توانید آمدن دوستان مرا به روی زمین تماشا کنید. سنگ‌ها تصمیم گرفتند آن شب را تا صبح بیدار بمانند. نزدیکیهای صبح بود که

ناگهان زمین غرشی کرد و به خود لرزید و چهار الماس درخشان در برابر چشمان حیرت زده سنگها از خاک بیرون آمدند. به خواهش سنگها، یکی از الماس ها داستان زیر زمین و ماجرای الماس شدن خود و دوستانش را از اول تعریف کرد. او گفت که نخست چه بودند، کجا زندگی می کردند، چه شد به زیر زمین رفتند، آنجا چه بر سرشان آمد، و چگونه زیر فشار خروارها سنگ و خاک و حرارت درون زمین زغال شدند تا به را ز الماس شدن پی بردند. الماس همچنین تعریف کرد که چه رنجها از دست هم نوعان خود کشیدند و چه تلاش ها کردند تا سیاهی را از تن خود دور ریختند و به الماس تبدیل شدند؛ و سرانجام، چگونه زغال سنگهای دیگر او و دوستانش را به روی زمین انداختند. سنگها از شنیدن ماجرای زندگی الماسها لذت بردند و آن شب را به خوشی خوابیدند؛ ولی چون هنگام صبح اثری از الماس ها ندیدند، سخت غمگین شدند و روز بدی را پشت سر گذاشتند. نزدیکهای نیمه شب بود که ناگهان یکی از سنگها فریاد کشید: «نگاه کنید، نگاه کنید! الماسها. آنجا هستند، آنجا توی آسمان.»

ب. نمونه های تلخیص چند مقاله

۱. پول و بچه ها، ترجمه ز. تقوی، مجله مکتب مام، شماره ۲۰، سال ۱۳۵۰، ص ۱۸-۲۱، نقل از مجله چکیده دوره پنجم شماره ۱-۲ سال ۱۳۵۴.

بچه ها باید یاد بگیرند که پول چیست، چگونه بدست می آید، چگونه باید آنرا به اندازه و بموقع خرج کرد؟ باید به بچه ها امکان بدهیم که خودشان پول بدست آورند. پول توجیبی باید براساسی منطقی باشد. بچه نیز باید بداند که برای مخارج معینی، میزان معینی پول در اختیار دارد. در دادن پول توجیبی به بچه ها باید سه امر رعایت شود. بودجه خانواده، نیازمندی بچه، منش و سن بچه.

تلخیص مقاله:

۲. رغبت مطالعه در کودکان، نوشته: ؟ مجله پیوند، اسفند

۱۳۶۰، شماره ۲۹، ص ۱۸-۲۱.

کتاب دریچه‌ای است به سوی جهان دانش؛ دنیای دانش را جز با سود بردن از کتاب نمی‌توان شناخت. بنابراین اصل کلی روانشناسی، آدمی از آموختن به صورت وظیفه و اجبار ناراحت است و ناخودآگاه از آن می‌گریزد. از طرفی، آدمی به دو ویژگی روانی دیگر نیز پایبند است: حس «کنجکاوی» و مسئله «عادت». اگر حس کنجکاوی در انسان تقویت شود و مطالعه هم به صورت عادت درآید، راهیابی به جهان دانش میسر خواهد شد.

گروهی از پدران و مادران راه زور و خشونت را برای وادار کردن کودکان به کتاب خوانی برگزیده‌اند که در حقیقت راهی بس دشوار و بی‌نتیجه است. برای اینکه به خوبی رغبت مطالعه را در کودکان ایجاد کنیم باید چند نکته را همواره در نظر داشته باشیم:

اول: استفاده از حس تقلید کودکان.

دوم: استفاده از حس کنجکاوی آنان.

سوم: توجه به پدیده عادت.

چهارم: انتخاب کتابهای مناسب.

۳. پرورش ایمان در کودکان ونوجوانان، نوشته حبیب الله فصحت،

مجله پیوند، اسفند ۱۳۶۰، شماره ۲۹، ص ۳۶-۳۷.

از وظایف مهم اولیا و مربیان در امر تعلیم و تربیت کودکان ونوجوانان، پرورش ایمان و ایجاد بینش و حس مذهبی در آنهاست. درست است که آدمی در پرتو ایمان می‌تواند خود را بهتر بشناسد و به حقیقت عالم هستی بیشتر پی ببرد؛ اما طبق نظریه انسان‌شناسان بزرگ،

انسان علاوه بر حواس ظاهری، دارای حواس چهارگانه درونی :
علم جویی، هنرجویی، اخلاقی و همچنین حس مذهبی است.
اصولاً حس مذهبی در کودکان و نوجوانان یک مسئله طبیعی
است و در این مرحله از زندگی است که باید کودکان و نوجوانان تحت
رهبری یک مربی باایمان و آگاه قرار گیرند. به این ترتیب، وظیفه خطیر
اولیا و مربیان این است که همواره با تمام نیرو در راه تأمین نیازهای
روحی و معنوی نسل جوان بکوشند.

خلاصه مطالب گفته شده

تلخیص یک کتاب داستان یعنی به ایجاز و اختصار در
آوردن متن آن به طوری که پیام و انسجام مطالب اصلی و کلیت داستان
محفوظ بماند. در تلخیص به طور کلی سه مرحله را باید به ترتیب در نظر
گرفت.

مرحله اول:

هدف از تلخیص باید دقیقاً معلوم باشد.

مرحله دوم:

مشخصات ظاهری کتاب بدینگونه تعیین شود: نام کتاب، نام
مؤلف و مترجم، نام ناشر، تعداد صفحات، نوبت چاپ کتاب و سال
انتشار در یک سطر و پشت سرهم به طور کامل نوشته شود.

مرحله سوم:

ترتیب اختصار متن داستان، یعنی معرفی موضوع و قهرمان
داستان، تعیین قسمتهای اصلی داستان به ترتیب وقوع حوادث، پیوند
قسمتهای اصلی داستان، حذف هر چه بیشتر زوائد و حواشی
غیرضروری، و بالاخره بیان نتیجه داستان یا سرنوشت قهرمان آن. این
ترتیب باید کاملاً رعایت شود، به طوریکه داستان خلاصه شده در خواننده

انگیزه‌ای جهت مطالعه کتاب اصلی ایجاد نماید.

سه مرحله فوق، خود به دو طریق انجام می‌گیرد: اولاً از طریق مطالعه کتاب و نوشتن خلاصه آن که ممکن است آن را روش نوشتاری بنامیم. ثانیاً از طریق روش گفتاری که خلاصه کتاب را به خود می‌گوییم و در همان حال ضبط می‌کنیم و سپس روی کاغذ می‌آوریم. فواید تلخیص فراوان است، که از جمله می‌توان ایجاد انگیزه و ایجاد امکان مطالعه برای اکثریت مردم را نام برد. مسئولین متعهد و آگاه کتابخانه‌های مدارس، به منظور ارشاد و راهنمایی دانش‌آموزان در انتخاب کتب مورد نیاز آنان، می‌توانند با تهیه خلاصه کتابهای مفید نقش مهمی در توسعه دانش و بینش دانش‌آموزان داشته باشند.

